

hallî, *el-Hadâ'îku'l-verdiyye fi menâkibi e'immeti'z-Zeydiyye* (nşr. Murtazâ b. Zeyd el-Hasenî), San'a 1423/2003, II, 256-258; Ebû'l-Hasan Abdullah b. Miftâh, *el-Müntez'û'l-muhtâr mine'l-Ğayisî'l-midrâr: Şerhu'l-Ezhâr*, Sa'de 1424/2003, I, 46; İbn Fend, *Me'âşirü'l-ibrâr fi tafsilî mucme-lâti Cevâhiri'l-ibrâr* (nşr. Abdüsselâm Abbas el-Vecîh – Hâlid Kâsım M. el-Mütevekkil), Amman 1423/2002, II, 803; Safiyüddin İbn Ebû'r-Ricâl, *Maṭla'û'l-büdü'r ve mecma'û'l-buḥûr fi terâcümü ricâlî'z-Zeydiyye* (nşr. Abdürrekâb b. Mutahhar M. Hacer – Mecdüddin b. Muhammed b. Mansûr el-Müeyyidî), Sa'de 2004, II, 103-108; İbrâhim b. Kâsım, *Ṭabaḳâtü'z-Zeydiyyeti'l-kübrâ: Bulûġu'l-murâd ilâ ma'rifeti'l-İsnâd* (nşr. Abdüsselâm b. Abbas el-Vecîh), Amman 1421/2001, I, 333-336; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 700; İzâhu'l-mek-nûn, II, 340; *Hediyetü'l-Şarîfin*, I, 279; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), II, 214; Ahmed b. Muhammed eş-Şâmî, *Târîhu'l-Yemeni'l-fikrî fi'l-'aşri'l-'Ab-bâsî*, Beyrut 1407/1987, III, 290-291; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Meşâdirü'l-fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*, Beyrut 1408/1988, s. 108, 172, 555; Ahmed el-Hüseynî, *Mü'elleftü'z-Zeydiyye*, Kum 1413, I, 219, 318, 387; II, 180, 262, 300, 366, 377, 394, 412; III, 21, 49, 58; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, Beyrut 1414/1993, I, 533; İsmâil b. Ali el-Ekva', *Hicerü'l-ilm ve me'âkilüh fi'l-Yemen*, Beyrut 1416/1995, II, 959-960; Abdüsselâm b. Abbas el-Vecîh, *A'lâmü'l-mü'el-lifine'z-Zeydiyye*, Amman 1420/1999, s. 342-345; a.mlf., *Meşâdirü't-türâş fi'l-mektebâti'l-ḥâşşa fi'l-Yemen*, San'a 1422/2002, I, 365, 366, 386, 389, 390, 392, 403, 410, 415, 437, 442, 446, 476; II, 102, 289; Ahmed Abdürrezzâk er-Rukayhî v.dğr., *Fihristü maḥfûḫâti Mektebeti'l-Câmî'i'l-kebir: San'â, San'a*, ts. (Vizâretü'l-Evkâf ve'l-irşâd), II, 566, 667, 718; Hassan Ansari, "Al-Barâhin al-zâhira al-jaliyya 'alâ anna l-wujûd zâ'id 'alâ l-mâhiyya by Husâm al-Din Abû Muhammad al-Hasan b. Muhammad al-Raşşâs", *A Common Rationality: Mu'tazilism in Islam and Judaism* (ed. C. Adang v.dğr.), Würzburg 2007, s. 337-348; J. Thiele, *Kausalität in der mu'tazilitischen Kosmologie: Das Kitâb al-Mu'aththirât wa-miftâḥ al-muškilât des Zayditen al-Hasan ar-Raşşâs* (st. 584/1188), Leiden 2011, tür.yer.; a.mlf., *Theologie in der jemenitischen Zaydiyya: Die Naturphilosophischen Überlegungen des al-Hasan ar-Raşşâs*, Leiden 2013, s. 13-57; a.mlf., "Propagating Mu'tazilism in the VIth/XIIth Century Zaydiyya: The Role of al-Hasan ar-Raşşâs", *Arabica*, LVII, Leiden 2010, s. 536-558; E. Griffini, "I manoscritti sudarabici di Milano: Catalogo della primera collezione (125 codici; 315 numeri)", *RSO*, II (1908-1909), s. 133-166.



ORHAN ŞENER KOLOĞLU

RÂŞİD EFENDİ MATBAASI

İstanbul'da Müteferrika'dan sonra faaliyet gösteren ikinci matbaa (1782-1797).

İbrâhim Müteferrika'nın kurduğu matbaa ölümünden sonra (1160/1747) kendisinin kalfası olan Kadî İbrâhim Efendi tarafından çalıştırılmak istendiyse de bu girişim sürekli ve başarılı olmadı, nihayet bunun da ölümünün ardından mat-

baa işleri tamamen terkedildi ve zaman içinde unutuldu. Bu durum 1782 yılına kadar devam etti. Halil Hamîd Paşa'nın sadâreti esnasında (1782-1785) beylikçilik vazifesini sürdüren Mehmed Râşid Efendi ile Vak'anüvis Ahmed Vâsîf Efendi, devlet hazinesine yük olmamak için masrafları müştereken karşılama ve bazı masraflar dahilinde Evkâf-ı Hümâyün'a bağlanmak amacıyla matbaanın tekrar açılmasına teşebbüs ettiler ve sadrazamın da desteğiyle gerekli imtiyaz beratını aldılar (1197/1783). Matbaa için lüzumlu alet ve edevatın önemli bir kısmını Müteferrika Matbaası'nda kullanılanlar oluşturmaktaydı ve bunlar daha önceden Kadî İbrâhim Efendi'nin dul eşinden satın alınmıştı. Fransız elçiliği bünyesinde Arap harfleriyle Türkçe baskı yapacak bir matbaa kurulmasına teşebbüs edilmesi ve Müteferrika Matbaası'ndan arda kalanların elçilik tarafından satın alınmak istenmesinin Râşid ve Vâsîf efendileri harekete geçirmiş olduğu anlaşılmaktadır.

III. Selim, 1795'te Hasköy'de Mühendis-hâne-i Berrî-i Hümâyün'u açtığında burada bir de matbaa kurulması gerekli görüldü. Matbaa için lüzumlu yeni hurufat ve basım tezgâhlarının tedarik edilmesi söz konusu olmakla birlikte yeni matbaanın ilk malzemelerinin Râşid Efendi'nin elindeki "âlât, edevât ve Basmahâne takımları"nın satın alınmasıyla oluşturulduğunu, Mühendis-hâne'nin bağlı olduğu kurum olan Humbaracı ve Lâğımçı ocaklarının nâzırı Memiş Efendi'nin 15 Şubat 1797 tarihli bir takririnde belirtilmektedir. Buna göre matbaa için önce, Vâsîf Efendi ile olan ortaklığı fazla uzun sürmeyen Râşid Efendi ile irtibata geçildi, kendisinde mevcut bulunan matbaa levazimatının mahiyeti tahkik edildi. Râşid Efendi'nin ifadesine göre vaktiyle Müteferrika bakiyesi basım edevatı için Fransızlar Kadî İbrâhim'in hanımına 4000 kuruş teklif etmişlerdi. Râşid Efendi bunların yabancılar satılmasını uygun görmediğinden biraz daha fazlasını ödeyerek bakiyeyi satın aldı. Ardından



Râşid ve Vâsîf efendilerin matbaa açılmasıyla ilgili berat istemlerini konu alan Sadrazam Halil Hamîd Paşa'nın takriri. Üstte I. Abdülhamid'in onayı ve basılmasını istediği tarihler yer almaktadır (BA, AE, nr. 1064)

basma sanatından anlayan ve Müteferrika emeklilerinden olup henüz hayatta bulunan birkaç ustanın peşine düştü. Bunların katkılarıyla satın alınan, ancak kapsamlı bir tamiratı gerektiren alet ve edevatın onarımına geçildi. Bu işler ustaların yetersiz kalmaları sebebiyle “bozarak-düzerek” gerçekleştirildi, dolayısıyla zaman kaybına yol açtı ve satın almak için ödenen meblağın iki katı masrafa girildi. Bu sebeple işin pahalıya mal olduğu bildirilmektedir. Matbaa nihayet kitap basacak duruma geldiğinde I. Abdülhamid’in de isteğiyle Naîmâ, Râşid ve Küçük Çelebizâde Âsım gibi basılmış tarihlerin devamı olmak üzere İzzî, Sâmi-Şâkir-Subhî tarihleri ve *İrâbü’l-Kâfiye* adlı dil bilgisi kitabı basıldı. Râşid Efendi’nin beyanına göre 50-60 ke se masraf edildiğinden bu kitapların pek fazla tâlibi çıkmadı ve elde kaldı, dolayısıyla yatırılan sermaye geri dönmedi. Nihayet Râşid Efendi basmacılık işini zararlar terketmek zorunda kaldı. 1783-1785 yıllarındaki bu basım işlerinden sonra 1207 (1792-93) yılına gelinceye kadar başka bir şey basılmadı. Bu tarihler arasında III. Selim’in isteği üzerine “Vauban tercümelere” diye bilinen savaş sanatıyla ilgili üç eser basıldı ve bunların masrafları hazineden karşılandı. Eserlerin müellifi istihkâm ve strateji uzmanı Fransız Müstahkem Mevkiler Genel Müfettişi Sébastien le Prestre de Vauban’dır. Bu eserlerin tamamlanmasıyla Râşid Efendi de basmacılık işine kesin olarak son verdi. Elindeki mevcudat Mühendishâne Matbaası’nda kullanılmak üzere devlet tarafından satın alınmak istendiğinde Râşid Efendi mevcut alet ve tezgâhları için 13.000 kuruşu aşan masraf yaptığını ifade etti, ancak bunların satışa çıkarılması halinde en fazla 5-6000 kuruş verilebileceğini, dolayısıyla Müteferrika bakiyesi olarak 4000 kuruşa alıp işler hale getirebilmek ve yenileriyle takviye etmek için 9000 kuruş daha harcadığı mevcudata sarfettiği meblağın tamamını talep etmekten utandığını belirtti. Neticede elindeki basma edevatının devlet tarafından 7500 kuruşa satın alınmasına rıza gösterdi (bunların tam dökümü için bk. Beydilli, s. 122-124). Hazırlanan dökümde yer alan kırk sekiz adet şekilli bakır gravür levhanın Vauban tercümelere kullanılmak üzere hazırlandığı anlaşılmaktadır. Elindeki diğer kitabı, 916 adet Vauban nüshasını ve kâğıtları teslim edince, beratı iptal edildi (25 Şubat 1797).

Bu durumda Râşid Efendi Matbaası’nın çoğunlukla işlevsiz geçen on beş senelik basım hayatı süresinde 1783-1786 ve

1792-1794 arası üçer parça olmak üzere altı kalem eser basıldı: **1. Târih-i Sâmi ve Şâkir ve Subhî** (basım tarihi: 1198/1784). **2. Târih-i İzzî** (basım tarihi: 1199). **3. İrâbü’l-Kâfiye** (hazırlayan Zeynîzâde Hüseyin b. Ahmed, basım tarihi: 1200). **4. Fenn-i Harb**. Müellifinin Vauban olduğu zannedilmekteyse de Bernard Forest de Belidor’a aittir. III. Selim’in isteği üzerine Fransızca’dan Konstantin Ipsilanti (1796’da taltifen Dîvân-ı Hümâyün tercümanı oldu) tarafından Türkçe’ye çevrildi (basım tarihi: 1207, 327 adet basılmıştır). **5. Fenn-i Lağım** (Traité de mines; yazarı Sébastien le Prestre de Vauban, mütercimi Konstantin Ipsilanti, basım tarihi: 1208, 300 adet basılmıştır). **6. Usûl-i Harbiyye** (Traité de attaque; yazarı Vauban, mütercimi Konstantin Ipsilanti, basım tarihi: 1208, 300 adet basılmıştır).

BİBLİYOGRAFYA :

Vâsif, *Târih* (İlgürel), s. 132-134; Cevdet, *Târih*, I, 65; III, 120-121; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 520-521; Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi (1776-1826)*, İstanbul 1995, s. 99, 104-105, 112-117, 121-124, 181-212.



KEMAL BEYDİLLİ

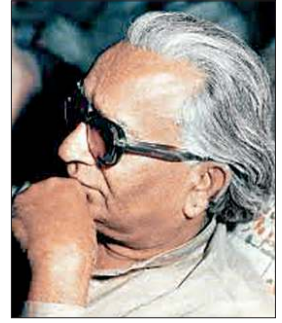
RÂŞİDÎ, PİR HÜSÂMEDDİN

(پير حسام الدين راشدي)

(1911-1982)

**Pakistanlı tarihçi,
biyografi yazarı,
gazeteci ve nâşir.**

20 Eylül 1911’de Sind’in Lârkâna bölgesinde Retûdirû’ya (Ratodero) bağlı Behnen köyünde doğdu. Babası Pîr Seyyid Muhammed Hâmîd Şah’tır. Daha sonra ailesiyle birlikte Karaçi’ye yerleşti. Farsça, Sindce ve İngilizce öğrenmeye başladığı ilk eğitim aşamasını özel hocalardan ders alarak tamamladı. Böylece resmî eğitim kurumlarında okumadan kendini yetiştirdi. Yazı hayatına on sekiz yaşında iken *Jagan* gazetesinde başladı. 1930’da Sukkur’da *el-Menâr* gazetesinin editörlüğünü yaptı. Ardından ağabeyi ile kendi gazetesi olan *Sitâre-i-Sindî*’i çıkardı. Bir süre sonra yazmalar üzerine çalışmaya başladı. 1952’de Bağdat, Kahire, Beyrut, Şam ve Londra’yı kapsayan yolculuğu sırasında kütüphanelerde araştırma yaptı ve tanınmış yazarlarla görüştü. 1956’da aynı amaçla tekrar Bağdat, Şam ve Beyrut’a, 1958 ve 1966’da Afganistan’a gitti. 1958-1962 yıllarında Filipinler’de bulundu. 1964’te Pakistan’ın resmî temsilcisi sıfıyla



Pîr Hüsâmeddin
Râşid

tıyla Moskova’daki Asya Afrika Dil Bilimi Kongresi’ne katıldı. Aynı yıl araştırmalar yapmak için Hong Kong’a, 1966’da da Çin’e giden Pakistan edebiyat heyetinde yer aldı. İran’a birçok defa seyahat etti; 1966’da Kültür ve Sanat bakanının davetlisi olarak Tahran’da I. Dünya İranologlar Kongresi’ne iştirak etti. Gittiği yerlerde topladığı el yazması ve matbu kitaplarla büyük bir kütüphane kurdu. Daha sonra bunları İslâmâbâd Kâidiâzam Üniversitesi ile Sind Üniversitesi’ne hediye etti. Kültürel ve ilmî çalışmalarından dolayı 1964’te Pakistan cumhurbaşkanı tarafından “Sitâre-i İmtiyâz” ödülüne lâyık görüldü. Ertesi yıl İran Devleti’nin Nişân-ı Sîpâs ve 1966’da birinci dereceden Nişân-ı Sîpâs ödülünü aldı. 1974’te Tahran Üniversitesi Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi kendisine fahrî edebiyat doktoru unvanı verdi. 1 Nisan 1982’de Karaçi’de vefat etti. vasiyeti üzerine Karaçi’ye 100 km. uzaklıkta Mekelî’de (Makli) bulunan Mahdûm Muhammed Hâşim Tettevî’nin türbesine defnedildi. 1996 yılında Sind Üniversitesi tarafından Râşidî’ye fahrî Urdu edebiyatı doktoru unvanı verilmiştir.

Eserleri. Telif: *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Keşmîr* (I-IV, Lahor 1967, 1982; Karaçi 1969); *Mirzâ Gâzi Big Turhân ûr us ki Bezm-i Edeb* (Karaçi 1970); *Mağâlât-ı Râşidî* (nşr. Gulâm Muhammed Lakho, Karaçi 2002); *Peyvendhâ-yi Ferhengî u Edebiyyi İrân u Pâkistân: Mecmû‘a-i Mağâlât* (nşr. Encem Hamîd, İslâmâbâd 2014). Neşir: İdrâki-yi Beygelârî, *Meşnevî-yi Çenî-sernâme* (Haydarâbâd 1956); Mîr Ali Şîr Kâni Tettevî, *Mağâlâtü’ş-şu‘arâ* (Karaçi 1957), *Meşnevîyât ve Kaşâ’id* (Haydarâbâd 1961), *Meklinâme* (Haydarâbâd 1967), *Tuḥfetü’l-kirâm* (Haydarâbâd 1971); Şah Cihangir Hâşimî, *Meşnevî-yi Mazharü’l-âşâr* (Haydarâbâd 1957); Mahdûm Muhammed İbrâhim Halîl Tettevî, *Tekmile-i Tezkire-i Mağâlâtü’ş-şu‘arâ* (Karaçi 1958); Yûsuf Mîrek b. Mîr Ebû’l-Kâsım, *Târih-i Mazhar-ı Şâhcihânî* (Haydarâbâd 1963); Abdülhakîm Atâ-yi